REGIONÁLNĚ GEOGRAFICKÁ ANALÝZA ZEMĚDĚLSTVÍ OKRESU PROSTĚJOV NA PŘELOMU PROGRAMOVÝCH OBDOBÍ

Hana Svobodová, Ivona Kejíková, Antonín Věžník

Abstract

In 2014 the European Union is entering into the new programming period. Therefore it is time to evaluate the evolution of agriculture and other activities in the period 2007–2013 and also analyze the initial situation of agriculture for the period 2014–2020. The results of the questionnaire survey presented in the paper show state of agriculture in the Prostějov district, one of the districts "fertile Haná". Attention is given to changes in land use and crop and livestock production. Also the expectations of farmers for the next programming period are indicated.

Keywords: agriculture, Common Agricultural Policy of the EU, Prostějov district, livestock production, crop production

Úvod

Zemědělství prošlo v České republice po vstupu do Evropské unie (EU) řadou změn. V předvstupním a prvním zkráceném programovém období 2004–2006 museli čeští zemědělci přivyknout novým podmínkám a pravidlům daným rámcem Společné zemědělské politiky EU (SZP). Programové období 2007–2013 již přineslo změnu v tom smyslu, že SZP již nebyla nadále součástí strukturálních fondů, ale naprosto samostatnou politikou s vlastním rozpočtem. To však nemělo vliv na stav zemědělství, na rozdíl od nerovně nastavených dotačních systémů pro staré a nové členské státy EU. Tento fakt a rovněž tvrdá konkurence způsobila v českém zemědělství značnou „optimalizaci“ a „restrukturalizaci“.

Rok 2014 představuje vstup do nového programového období. Ještě v polovině roku však nejsou všechna pravidla „nové“ SZP definitivně vyjasněna a schválena. Proto je možné považovat rok 2014 za přechodný.

Cílem příspěvku je poodhalit díky výsledkům dotazníkového šetření mezi zemědělci onu optimalizaci a restrukturalizaci zemědělství na příkladu modelového území, které představuje okres Prostějov. Příspěvek se zabývá rovněž hodnocením výhledů na nové programové období. Takováto hodnocení zatím nemohla být běžná. Přesto již v roce 2012 hodnotili dopady SZP na zemědělství pomocí modelování Foltýn a Zedníčková (2012).

Podobná hodnocení se v ČR objevují již od konce 90. let minulého století a na počátku 21. století, kdy již bylo známo, že ČR přistoupí do EU (Janda, 1998). Dopady přistoupení středo- a východoevropských států do EU hodnotili i zahraniční autoři (Banse, Munch, Tangermann, 2000). Tito autoři si všímali nejen

změn v evropském zemědělství a jeho proměňujících se dopadů na venkovské prostředí, ale také vlivů zemědělství na sociální, ekonomické a environmentální prostředí venkova. S vývojem SZP vyvstala nutnost reformy, což je neustále aktuální téma (Wolf, 2002, Jensen, Frandsen, 2003, Fouilleux, 2004, v ČR např. Kuchýňková, 2006 a další).

Již ke konci předvstupního období a dále i po prvním období ČR jako člena EU (2004–2006) se začínají objevovat i hodnocení úspěšnosti českého zemědělství v EU a dopady SZP v zemědělských podnicích (Střeleček, Lososová, 2003, Jakobe, Trávníček, Vávra, 2004 nebo Bečvářová a kol., 2008). Hodnocením dopadů SZP v období 2007–2013 se z hlediska geografie zabývali např. Némethová (2009), Svobodová, Věžník (2011), Věžník, Konečný (2011).

Metody zpracování

Základem pro analýzu zemědělství v okrese Prostějov bylo kromě analýzy statistických dat dotazníkové šetření prováděné osobně v podnicích právnických osob. Dotazováno bylo 15 předem vybraných subjektů (na základě seznamu příjemců dotací), dalších 9 subjektů rozhovor odmítlo.

Dotazník obsahoval uzavřené i otevřené otázky týkající se výměry obhospodařované zemědělské půdy, rostlinné a živočišné výroby uskutečňované dotazovanými subjekty, hospodaření subjektů, ale také otázky vztahující se k dotacím a celkově ke společné zemědělské politice (jaká pozitiva a negativa jsou vnímána dotazovanými subjekty a především co očekávají od reformy společné zemědělské politiky pro programové období od roku 2014). Otázky týkající se výměry a stavu hospodářských zvířat zjišťovaly údaje za rok 2003, tedy rok před vstupem do EU, kdy zemědělství nemohlo být ovlivněno SZP, a za rok 2013, což je rok, za který jsou dostupná nejnovější data. Rovněž desetileté období mezi oběma roky je vhodné pro porovnání změn v zemědělství. Vyhodnocení proběhlo pomocí běžných statistických metod.

Předpoklady okresu Prostějov pro zemědělství

Území okresu Prostějov je poměrně rozmanité, jelikož tu dochází ke kontaktu dvou provincií – České vysočiny a Západních Karpat. Pro území nejsou typické vydatné vodní zdroje, významnějšími vodními toky jsou řeky Romže, Hloučela a především Haná, přítok řeky Moravy, podle níž je mimo jiné pojmenována úrodná oblast střední Moravy (Němec, 2009). Dominujícím půdním typem v okrese Prostějov jsou černozemě, vyskytující se severním a jižním směrem od města Prostějov. V oblastech Dražanské vrchoviny přecházejí černozemě v hnědozemě. V některých částech Dražanské vrchoviny se nachází také hnědé půdy (Tomášek, 1995). Bezlesím oblastem dominují agrokultury.

Se zemědělstvím je bezprostředně spjatý potravinářský průmysl, který je

v okrese Prostějov poměrně rozvinut. Mezi nejvýznamnější firmy potravinářského průmyslu v okrese Prostějov patří Cukrovar Vrbátky a. s., Palírna u Zeleného stromu – Starorežná Prostějov, a. s., Sladovny Soufflet ČR, a. s. či Mlékárna Otínoves, s. r. o. (Významné firmy Olomouckého kraje, 2009).

Některé části okresu Prostějov jsou klasifikovány jako LFA, v severních a západních částech okresu Prostějov se nacházejí znevýhodněné oblasti pro zemědělství. Převážná část okresu Prostějov (79,6 % z celkové rozlohy zemědělské půdy) náleží do zranitelných oblastí. Pokud seřadíme všechny okresy České republiky podle zastoupení zemědělské půdy ve zranitelných oblastech, nachází se okres Prostějov na 10. místě.

Hodnocení vývoje zemědělství v programovém období 2007–2013

Šetření bylo uskutečněno v 10 zemědělských družstvech a v 5 společnostech s ručením omezeným.

Na první pohled je zřejmé, že v okrese Prostějov ubylo v průběhu zkoumaného desetiletí zemědělské půdy. Celková výměra zemědělské půdy všech dotazovaných podniků činila v roce 2003 17 980 ha, z toho 17 357 ha byla půda orná. V roce 2013 byla situace následující: 17 378 ha zemědělské půdy (v čemž jsou započteny i dvě společnosti, které v roce 2003 ještě neexistovaly, bez jejich podílu by rozloha zemědělské půdy tvořila 17 093 ha), z toho orná půda 16 440 ha (bez dvou zmíněných společností 16 355 ha). Trvalých travních porostů naopak přibýlo, ze 475 ha se stav zvýšil na 582 ha.

Z dotazníkového šetření rovněž vyplynulo, že od roku 2003 do roku 2013 došlo k výraznému poklesu počtu trvale činných pracovníků u většiny zemědělských podniků. Hlavním důvodem je snížení, popřípadě úplné zrušení živočišné výroby.

Období před vstupem do EU bylo charakteristické vyrovnaným poměrem rostlinné a živočišné výroby. V roce 2013 se již většina podniků orientovala jen na rostlinnou výrobu, jejíž struktura však také doznala výrazné proměny. Plodinami s největším hektarovým zastoupením zůstaly obiloviny a jejich celková výměra vzrostla. Rapidně vzrostla výměra řepky olejky. Výměra cukrové řepy se naopak zásadně snížila, což jistě souvisí se zrušením cukrovaru v Němčicích nad Hanou (i to je důsledek SZP). Poklesla také výměra máku a kukuřice na zrna. V roce 2013 dva podniky evidují zastoupení energetických plodin, které se ještě v roce 2003 v žádném z podniků nepěstovaly. Energetické plodiny, které mají souvislost s provozem bioplynové stanice, pěstují Agrodružstvo Tištin a Hospodářské družstvo Určice. Rozloha krmných plodin se v součtu zvýšila; pozitivní je, že lze stále pozorovat provázanost krmných plodin s chovem skotu. Podniky, které rušily chov skotu, však krmné plodiny přestaly pěstovat (podniky AGROS HANÁ, s.r.o., STATEK Prostějov s.r.o. a Zemědělské družstvo Výšovice).

Popisované změny ve výměrách hlavních pěstovaných plodin jsou graficky

znázorněny v grafu 1.

Graf 1: Výměra hlavních pěstovaných plodin (ha) v dotazovaných subjektech v okrese Prostějov v letech 2003 a 2013

Graph 1: The area of main crops cultivated (ha) of surveyed farmers in the Prostějov district in 2003 and 2013

Zdroj: vlastní dotazníkové šetření

V živočišné výrobě jsou patrné změny, které souvisí se SZP, jelikož provozování rostlinné výroby může být pro české zemědělce v nastavených podmínkách daleko ziskovější než orientace na výrobu živočišnou. Především chov prasat je v současnosti nevýhodný, dotace jsou zanedbatelné.

V roce 2003 provozovalo 13 z dotazovaných zemědělských podniků živočišnou výrobu, 12 podniků chovalo prasata a 10 podniků skot. O 10 let později, tedy v roce 2013, byla situace zcela odlišná. Chov skotu byl sice zachován u 9 podniků (z původních 10; stav je pro každý z podniků jiný – u 4 podniků došlo k navýšení stavu, u 1 podniku se stav nezměnil a u zbylých 4 podniků došlo k poklesu stavu skotu), avšak rozhodující změny nastaly v chovu prasat. 9 podniků zrušilo chov prasat úplně, 1 podnik chov prasat omezil. Pouze 2 podniky se s nesnadnými podmínkami vypořádaly a v chovu prasat pokračují, ba naopak stav ještě navýšily (jedná se o Agrodružstvo Tištin a ROLS Lešany, spol. s r.o.). K nejradikálnějšímu rušení chovu prasat došlo v Zemědělském družstvu Vícov, které v roce 2003 vlastnilo 12 456 prasat, což byl pravděpodobně největší chov prasat v okrese Prostějov. Změny v chovu prasat a skotu v okrese Prostějov mezi léty 2003 a 2013 graficky znázorňuje graf 2.

Graf 2: Počet hospodářských zvířat (ks) v dotazovaných subjektech v okrese Prostějov v letech 2003 a 2013

Graph 2: Livestock (pieces) of surveyed farmers in the Prostějov district in 2003 and 2013

Zdroj: vlastní dotazníkové šetření

Při osobních rozhovorech se zemědělci bylo zjištěno, že kromě rostlinné a živočišné výroby se věnují také ještě dalším zemědělským činnostem. Nejčastěji jsou to zemědělské služby (to znamená například nákladní doprava, zemní práce, sečení trávy, vývoz fekálií a pod.). Pět z dotazovaných družstev provozuje bioplynovou stanici, konkrétně jsou to Agrodružstvo Tišín, Hospodářské družstvo Určice, ROLS Lešany, spol. s r.o., Zemědělské družstvo Vícov a Zemědělské družstvo Vrahovice. Některé podniky zmiňovaly též výrobu pelet, při které jsou využívány zbytky z čištění rostlinné výroby.

Pozitiva a negativa SZP vnímaná dotazovými subjekty

Dotazované zemědělské podniky si z finančního i rozvojového hlediska vedou poměrně slušně, vždy je ale možné stávající stav dále zlepšit. Bylo zkoumáno, co považují zemědělci za hlavní faktory, které jim brání v rozvoji jejich podnikatelské činnosti. Jejich odpovědi více či méně souvisely se SZP. Většina respondentů si myslí, že mezi hlavní příčiny omezující jejich podnikatelskou činnost patří nejistota výkupních cen zemědělských komodit. Tuto odpověď označilo 80 % dotazovaných. Poměrně často také padaly následující 3 odpovědi (zastoupení každé z nich bylo 40 %): malá ochrana domácího trhu, omezující normy a nařízení EU a vysoká administrativní náročnost. 27 % spatřuje nevýhodu

v nedostatku kvalifikované pracovní síly. Pouze 1 podnik vnímá nedostatek zpracovatelských kapacit a také nedostatečnou podporu státu.

Z dotazníkového šetření vyplynulo, že mezi dotazovanými zemědělci převažuje názor, že SZP s sebou nese více negativ než pozitiv. 40 % dotazovaných nevnímá ve SZP žádná pozitivita. 60 % dotazovaných hodnotí kladně zvýšení dotací a 20 % dotazovaných oceňuje údržbu krajiny. Zvýšení životní úrovně zemědělců pocítují 2 z dotazovaných, zlepšení kvality a bezpečnosti potravin vidí pouhý 1 respondent a zlepšení odbytu zemědělských výrobků taktéž 1. Zvýšení konkurenceschopnosti nezvolil žádný z dotazovaných.

Na rozdíl od toho negativa SZP spatřují naprosto všichni dotazovaní. 100 % dotazovaných považuje pravidla, nařízení a legislativu za příliš složité. 73 % dotazovaných není spokojeno s úrovní dotací oproti EU-15, 67 % spatřuje vysokou administrativní náročnost. Omezení kvótami se zdá nevýhodné 40 % dotazovaných a 2 respondenti zaškrtili jako omezující faktor malou finanční podporu státu.

Plány a očekávání zemědělců pro programové období 2014–2020

Rokem 2014 vstupuje SZP do nového programového období. Reforma SZP však v současné době (červen 2014) stále ještě není ve finální podobě. Tuto skutečnost potvrdilo i dotazníkové šetření, které pátralo nejenom po pozitivěch v reformě SZP pro další programové období, ale zaměřilo se také na negativní parametry. Většina dotazovaných nebyla schopna na tyto otázky spojené s reformou SZP odpovědět (pozitiva nebylo schopno určit 9 respondentů, negativa 6).

Ze získaných reakcí vyplynulo, že zemědělci oceňují postupné rušení kvót, rovnější dotace (oproti státům EU-15) a větší podporu živočišné výroby (avšak podpora prasat chybí). Jeden z dotazovaných odpověděl, že je dobré, že se o zemědělství mluví a poukazuje se na jeho důležitost, a tak se dostává do podvědomí veřejnosti.

Co se týče negativních směrnic, několikrát zazněla slova o složité administrativě, dotacích na plochu (obhospodařované hektary bez vazby na bonitu půdy) a zmíněn byl též greening (greening neboli ozelenění znamená v praxi střídání plodin, ekologicky zaměřené plochy a nesnižování výměry trvalých travních porostů).

Zaměření dotací SZP na malé podniky více vyhovuje státům jako je Německo či Francie a v českých podmínkách, kde je větší zastoupení středních a velkých podniků, je to bezprostředně znevýhodňující.

Někteří zemědělci plně nesouhlasí s celou SZP a vnímají ji zcela negativně. Třikrát byl dokonce zaznamenán názor, že by se měla celá SZP zrušit a každý by měl začít hospodařit dle svého uvážení. Zemědělcům by určitě usnadnilo práci nastolení dlouhodobé koncepce bez zásadních změn podmínek hospodaření.

Slabiny SZP se projevují v dotační politice, což vede například k rušení či omezení živočišné výroby a v širším pohledu k negativním dopadům na zemědělství i ekonomiku celé ČR.

Závěr

Dotazníkové šetření probíhalo převážně formou osobních rozhovorů, což umožnilo alespoň z části nahlédnout do fungování SZP v praxi. Ať už se ale SZP někomu zamlouvá více, jinému méně, nakonec se běžný zemědělec nařízením a pravidlům stejně musí přizpůsobit, jelikož je ovlivnit nemůže. Může se pouze snažit o to, aby jeho činnost byla ve všech ohledech co nejlepší, nejefektivnější.

V prvním čtvrtletí nového programového období (2014–2020) nebyli dotazovaní schopni určit, jaké změny v následujícím období SZP přinese. Ačkoliv reforma SZP byla schválena Evropským parlamentem již v listopadu 2013, na úrovni ČR, která si jako každý členský stát musí novou SZP přizpůsobit vlastním podmínkám, v té době neexistoval žádný oficiální ucelený závěr o podobě nové SZP. Zmíněno tedy bylo jen několik odhadů a předpokladů.

Jak to nakonec s novou podobou SZP dopadne, se ukáže až časem. Zemědělci věří ve zlepšení a ulehčení jejich činnosti. Nová pravidla by se měla více zaměřit na podporu zemědělců než na podporu jednotlivých produktů. Velký význam bude kromě zvýšení konkurenceschopnosti evropského zemědělství kladen na kvalitu a udržitelnost. Nová pravidla by měla být spravedlivější, jednodušší a měla by zemědělce nasměrovat do oblastí environmentálně udržitelného zemědělství.

Literatura

- BANSE, M. – MUNCH, W. – TANGERMANN, S. 2000. The implication of European Union accession for Central and Eastern European agricultural markets, trade, government budgets and the macroeconomy. In: Hartell J. G., Swinnen J. F. M. (eds) *Agriculture and East-West European integration*. Aldershot: Ashgate, 2000. pp. 1–32.
- BEČVÁŘOVÁ, V. a kol. 2008. *Vývoj českého zemědělství v evropském kontextu*. Brno: Mendlova zemědělská a lesnická univerzita v Brně, 2008. 62 s. ISBN 978-80-7375-255-2.
- FOLTÝN, I. – ZEDNÍČKOVÁ, I. 2012. *Modelování dopadů zemědělské politiky ČR po roce 2013*. [online]. Praha: Ústav zemědělské ekonomiky a informací, 2012. 77 s. [cit. 2014.06.30] Dostupné na internetu: <http://www.uzei.cz/data/usr_001_cz_soubory/studie108.pdf> ISBN 978-80-86671-94-9.
- FOUILLEUX, E. 2004. *CAP Reform and Multilateral Trade Negotiations. Policy Change and Discourse in Europe*. 2004. [online]. Dostupné na internetu:

- <http://scholar.google.com/scholar?q=CAP+Reform+and+Multilateral+Trade+Negotiations.+Policy+Change+and+Discourse+in+Europe&hl=en&as_sdt=0&as_vis=1&oi=scholar> [cit. 2008.03.06]
- JAKOBE P. – TRÁVNÍČEK Z. – VÁVRA V. 2004. Modelové propočty dopadů jednotlivých opatření SZP na ekonomické výsledky podniků hospodařících v rozdílných podmínkách. Příklady z okresů Pardubického kraje. [online] *Bulletin VÚZE* 01/2004, Praha: VÚZE. Dostupné na internetu: <<http://www.vuze.cz/CZ/>> [cit. 2007.07.16]
- JANDA, K. 1998. *České zemědělství a Evropská unie*. Praha: Institut výchovy a vzdělávání Mze ČR. 1998.
- JENSEN, H. G. – FRANDBSEN, S. E. 2003. *Impacts of the Eastern European Accession and the 2003-reform of the CAP: Consequences for Individual Member Countries*. [online]. Danish Research Institute of Food Economics, 2003. Dostupné na internetu: <<http://www.sjfi.dk/>> [cit. 2008.05.10]
- KUCHYŇKOVÁ, P. 2006. *Reforma společné zemědělské politiky: cíle české politiky*. In: Dočkal, V., Fiala, P., Kaniok, P., Pitrová, M. (eds.): *Česká politika v Evropské unii: Evropský integrační proces a zájmy české republiky*. Brno: FSS MU. 2006.
- NĚMEC, J. – KOPP, J. – BARTOŠ, M. 2009. *Vodstvo a podnebí v České republice v souvislosti se změnou klimatu*. Praha: Pro Ministerstvo zemědělství ČR vydal Consult, 2009. 255 s. ISBN 80-903482-7-0.
- NĚMETHOVÁ, J. 2009. *Agropotravinářské struktúry okresu Nitra*. Nitra: Fakulta prírodných vied, Univerzita Konštatína Filozofa. 2009. 192 s. ISBN 978-80-8094-533-6.
- STŘELEČEK, F. – LOSOSOVÁ J. 2003. Impact of Common Agricultural Policy on Czech Agriculture. In: *Agric. Econ. – Czech*, 49, 2003 (11): 497–514. ISSN 0139-570X.
- SVOBODOVÁ, H. – VĚŽNÍK, A. 2011. Impacts of the Common Agricultural Policy of the European Union in the Vysočina Region (Czech Republic) by the View of the Farmers. *Journal of Central European Agriculture*, Zagreb: University of Zagreb, Vol. 12, No. 4, od s. 726–736, 11 s. ISSN 1332-9049. 2011.
- TOMÁŠEK, M. 1995. *Půdní mapa České republiky (1:1 000 000)*. Praha: Česká geologická služba, 1995.
- VĚŽNÍK, A. – KONEČNÝ, O. 2011. Agriculture of the Czech Republic after Accession to the EU: Regional Differentiation. *Moravian Geographical Reports*, Brno: ÚGN, 2011, roč. 19, č. 1, s. 50–60. ISSN 1210-8812.
- VÝZNAMNÉ FIRMY OLOMOUCKÉHO KRAJE, 2009.
- WOLF, J. 2002. *The Future of European Agriculture*. Centre for European Reform. 2002.

REGIONAL-GEOGRAPHICAL ANALYSIS OF THE AGRICULTURE IN THE PROSTĚJOV DISTRICT AT THE TURN OF PROGRAMME PERIODS

Summary

Agriculture went after the European Union (EU) entrance though many changes. Uneven set conditions of the Common agricultural policy of the EU (CAP) for old and new member countries and tough competition caused in Czech agriculture considerable „optimisation“ and „restructuring“.

Year 2014 means entrance into the new programming period which brings next changes of CAP rules. They should be fairer for all EU members; however, all changes are still not approved by European authorities.

The aim of this paper is to reveal due to the results of a questionnaire survey among farmers that optimisation and restructuring of agriculture on the example of the model district which is represented by the Prostějov district. The paper also deals with the assessment of prospects for the new programming period.

The analysis of agriculture in the district Prostějov was based on statistical data (comparison of 2003 a 2013) and own questionnaire survey made with representatives of 15 farms. The questionnaire included both closed and open questions concerning the utilized agricultural land, crop and livestock production, financial matters and also issues relating to subsidies and generally the common agricultural policy of the EU.

The most important findings out of the survey are following:

- Area of agricultural land decreased during the 2003 and 2013. On the opposite area of permanent meadows and pastures increased.
- There was a significant decrease in the number of permanently employed workers in agriculture.
- In 2013, a majority of companies focused only on crop production. Structure of crop production has undergone significant changes. Acreage of oilseed rape increased, energy crops are newly grown; while some traditional crops (sugar beet, corn ...) are on the decline.
- Much more significant changes are in livestock production - pig breeding is currently disadvantageous, subsidies are negligible. Nine farms have already cancelled the pig breeding after the EU entrance. A cattle breeding is recently preserved.

Farmers also reported problems connected with the management of CAP. The biggest barrier to the development of agricultural activities is uncertainty of purchase prices of agricultural commodities (80% of respondents), among next barriers belong: low protection of home market with agricultural products, restrictive standards and difficulties with administrative.

For 2014+ the farmers believe in improving of CAP conditions and

facilitating for their activities. Farmers appreciate the gradual elimination of quotas, even subsidies (compared to the EU-15) and greater support for livestock production (however, pigs breeding support is still missing).

Last months of 2014 and the beginning of the 2015 will reveal the way for European and also Czech agriculture.

RNDr. Hana Svobodová, Ph.D.

Katedra geografie, Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita

Poříčí 7, 603 00 Brno, Česká republika

E-mail: 67632@mail.muni.cz

Bc. Ivona Kejíková

Katedra geografie, Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita

Poříčí 7, 603 00 Brno, Česká republika

E-mail: 391989@mail.muni.cz

doc. RNDr. Antonín Věžník, CSc.

Geografický ústav, Přírodovědecká fakulta, Masarykova univerzita

Kotlářská 2, 611 37 Brno, Česká republika

E-mail: veznik@sci.muni.cz